

Отже, образне мовлення для учнів основної ланки шкіл з російською мовою викладання може залишитися абстрактним, якщо вони не прийдуть до нього самі, через свої відкриття, розчарування та невдачі. Лише такий шлях може зробити абстрактну картину особистісною. Якщо атмосфера уроку носить творчий характер, то й сам процес мовотворчості набуває особистісного характеру, пов'язується з інсайтом (творчим осяянням). Такий підхід сприяє оволодінню культурою спілкування, вона ж стає життєво необхідною умовою удосконалення особистості.

У процесі мовленнєвого продукування враховується відповідний рівень сформованості психофізіологічних механізмів пам'яті та мотиви навчання, здійснюється стимуляція активної мисленнєвої діяльності та розвиток творчого потенціалу учнів, виробляється нетривіальний погляд на абстрактні поняття. Прийоми візуалізації, інтерпретації, драматизації, мізкової атаки дозволяють активізувати уже набуті знання про образність для більш плідного продукування (створення власних висловлювань на задану тему, текстів художнього стилю, у тому числі есе, замальовок, етюдів, мініатюр). Активно діють усі види мовленнєвої діяльності, визначальними стають мовленнєве спрямування, визначення об'єкта комунікації, стилістичний контроль.

Отже, висвітлення окремих аспектів проблеми образного мовлення дало підставу стверджувати, що феномен "образне мовлення" – явище спорадичне, повновартісне, специфічне та багатоаспектне, зважаючи на те, що воно входить до кола досліджуваних проблем різних наукових галузей. З-поміж окремих питань в царині лінгводидактики актуальною залишається проблема роботи над образним словом, і саме інтерактивні прийоми сприяють піднесенню рівня доступності в навчанні, активізації пізнавальної діяльності учнів, поліпшенню якості знань про виразники образності та їх роль у художньому зображенні дійсності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асмолов А.Г. Психология личности. –М.: Изд-во МГУ, 1990.– 397 с.
2. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. – М.: Учпедгиз, 1956. – 695 с.
3. Кубрякова Е.С. Модели порождения речи и главные отличительные особенности речепорождающего процесса // Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи. – М.: Наука, 1991. – С. 21-81.
4. Стельмахович М.Г. Творчі роботи на уроках української мови. – К.: Вища школа, 1981. – 148 с.
5. Yiehweger D. Illokutions wissen und Textinterpretatio//Vocabdruck der Plenar vortrage XIV Internationalen Linguistenkongress. – Berlin, 1987. – S 78-81.

УДК 37.046.16:811.161.1+81'373

Милостива О.І.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ НАВИЧОК В УЧНІВ 5 КЛАСІВ НА УРОКАХ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

У пошуках оптимальних методів і прийомів формування лексичних навичок важливі дані сучасної психології, психолінгвістики, які, опираючись на вчення про вищу нервову діяльність, мовну діяльність допомагають обґрунтувати й об'єктивно оцінити методичне рішення тих або інших проблем.

Психологічні основи формування й удосконалення лексичних навичок у процесі мовної діяльності виявлені й описані в роботах Л.С.Виготського, В.В.Давидова, М.І.Жинкіна, І.А.Зимньої, О.О.Леонтьєва, А.Р.Лурія, Б.С.Мучника й ін.

У даній статті розглянемо психологічні основи розвитку лексичних навичок у процесі комунікативної діяльності учнів.

Результати констатуючого зрізу, який проводився на базі шкіл №56, №30, №28 м. Херсона, показують, що в практиці навчання потрібно приділяти особливу увагу формуванню лексичних навичок у школярів. Тому виникає необхідність формування таких умінь, як: 1) швидко й правильно орієнтуватися в умовах спілкування, 2) уміння спланувати свою мову, 3) правильно вибрати зміст спілкування й знайти адекватні засоби для передачі цього змісту, 4) уміння забезпечити зворотний зв'язок, 5) застосовувати свої знання в якомога більшій кількості ситуацій.

Актуальність статті полягає в пошуку певних умов взаємозв'язку і взаємодії мовної та пізнавальної діяльності учнів з урахуванням процесів розвитку розумових здібностей учнів, психологічних механізмів породження мови, психофізіологічних основ формування мовних умінь.

Мета даної статті – розглянути психологічні основи формування лексичних навичок в учнів 5 класів на уроках російської мови.

Розкриємо поняття “лексичні навички” – це вміння визначати значення слова, тлумачення відомих слів, використовувати в мові слова з переносним значенням, використовувати слова відповідно до їх значення, правильно вживати в мові омоніми, синоніми, антоніми, а також правильно вживати слова для зв'язку речень у тексті й ін.

Таким чином, формування зазначених навичок припускає необхідність опиратися на психологічні механізми появи мови, психофізіологічні основи формування мовних умінь, процеси розвитку розумових здатностей учнів, що дозволить визначити психологічні передумови розвитку лексичних навичок у процесі комунікативної діяльності учнів.

З метою визначення психологічних основ для формування лексичних навичок опираємося на основні положення підходу до навчання. Цим питанням присвячені багато робіт психологів: Л.С.Виготського, І.А.Зимньої, М.І.Жинкіна, О.О.Леонтьєва та ін. Зокрема, І.А.Зимня звертає увагу, що “відповідно особистісно-діяльному підходу, у центрі навчання перебуває сам школяр, його мотиви, мета, його неповторний психологічний склад, тобто учень як особистість. Учитель у контексті такого підходу визначає навчальну мету уроку й організує, направляє й коректує весь навчальний процес, виходячи з інтересів учня, рівня його знань і вмінь” [4: 63]. На наш погляд, ця точка зору є відправною для формування лексичних навичок.

Учені відзначають, що зазначений підхід орієнтує не тільки на засвоєння знань, але й на способи його оволодіння. При цьому спосіб навчальної роботи визначається як “індивідуальне утворення, де як у сплаві об'єднані мотиваційно-потрібні, емоційні та операційні компоненти” [4: 38].

Особистісно-діяльний підхід, розглядаючи спілкування як організацію й керування навчальною діяльністю учня, орієнтує процес навчання на постановку й рішення самими школярами конкретних навчальних завдань (дослідницьких, пізнавальних, комунікативних), що вимагає створення спеціальних мовних завдань, спрямованих на розвиток у дітей умінь мовного моделювання.

По-перше, вміти швидко й правильно орієнтуватися в умовах спілкування; по-друге, вміти правильно спланувати свою мову, правильно вибрати зміст спілкування, по-третє; знайти адекватні засоби для передачі цього змісту; по-четверте, вміти забезпечити зворотний зв'язок. При цьому відзначено, що порушення одної з ланок акту спілкування приводить до неефективного результату комунікації. Організація роботи з формування лексичних навичок з урахуванням основних видів мовної діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письма) вимагає пошуку в ході експериментального навчання умов взаємозв'язку й взаємодії мовної та пізнавальної діяльності учнів.

Мова, як усякий вид діяльності, розглядається у роботах Т.А.Ахутіної, Л.С.Виготського, О.О.Леонтьєва, І.А.Зимньої, Т.В.Рябової та ін., може бути успішною в тому випадку, якщо вона спрямована на досягнення певних цілей і якщо ті цілі добре осмислені суб'єктом. О.О.Леонтьєв відзначає, що усвідомлена або неусвідомлена постановка мети

завжди передує вибору оптимальних засобів здійснення й самому здійсненню акту діяльності [6].

Однією з основних умов підвищення ефективності формування лексичних навичок, як відзначає І.А.Зимня, є взаємодія рецептивних і продуктивних видів мовної діяльності [4]. Думка про взаємозв'язане навчання основних видів мовної діяльності (слухання, читання, говорінню й письму) визначає необхідність розробки й експериментального дослідження системи вправ для навчання на уроках одночасно всіх видів мовної діяльності.

Розглянемо процеси слухання, читання, говоріння, письма, враховуючи реалізацію механізмів мови. Спроби досліджувати їх використовували в психолінгвістиці неодноразово, однак багато з цих механізмів до цього часу незрозумілі. У схемі, складеній Л.С.Виготським, виділено п'ять етапів передачі думки: “від мотиву, що породжує якусь думку, до оформлення самої думки, до вияву її у внутрішнім слові, потім у значеннях зовнішніх слів і, нарешті, у словах” [1: 21]. Учений також відзначає, що відокремлювати мислення від наочності (зорових, слухових, рухових уявлень) і від мови неправомірно, тому що “думка не висловлюється в слові, а здійснюється в слові” [1: 306].

Проаналізуємо механізми породження й сприйняття мови. Спочатку – етапи перетворення з думки в слово: 1) у мовця з'являється мотив для висловлення (мета – для чого й що говорити); 2) настрої на ситуацію – на жанр висловлення, інтонаційну тональність, модальність мови; 3) формування значеннєвого змісту майбутнього висловлення (образи, уявлення, відчуття), але на цьому етапі задум неточний, конкретних слів і синтаксичної структури висловлення ще немає; 4) підбір ключових слів, окремих фраз, тобто переклад внутрішньої програми на звичну словесну мову; 5) зміст висловлення стає яснішим, визначаються предмет мови і його дія; 6) мовець остаточно вибирає синтаксичну схему речення, визначає місце слів у реченні; 7) побудова фрази, морфологічна форма слів одержують остаточне вираження; 8) думка реалізується матеріально: вона записується або вимовляється. Дані етапи породження й сприйняття мови, запропоновані Л.С.Виготським, залежать від сформованості механізмів вибору “внутрішнього слова”, “певної синтаксичної схеми” і наповнення її конкретним лексичним матеріалом [1: 306]. Ця загальна схема була уточнена й у роботах сучасних психологів. Зокрема, А.Р.Лурія відзначає в процесі породження мови чотири моменти. У його концепції першою ланкою формування мовного висловлення є мотив висловлення – “потреба висловити в мовному виразі якийсь певний зміст” [7: 187]. Однак відзначимо, що сам мотив ще не має певного змісту. Наступним етапом є задум висловлення, що лінгвісти називають “первинним семантичним записом” [7: 191]. Цей “запис”, за твердженням А.Р.Лурія, носить характер “згорнутого мовного висловлення”, що надалі “повинне бути перетворене в систему послідовно зв'язаних один з одним слів” [7: 195].

Наступна ланка – внутрішня мова, що є “необхідним етапом підготовки до зовнішньої, розгорнутої мови” [7: 195]. Тому при дослідженні мови психологами й лінгвістами враховуються особливості психіки людини, що визначає мовну здатність людини й викликає інтерес до природи внутрішньої мови, до процесу її переходу в зовнішню мову. Що ж розуміється під внутрішньою мовою? Те, що лежить між думкою й словом, висловленням. У внутрішній мові людина неодмінно визначає, про який предмет піде мова, якою дією буде цей предмет характеризуватися й під цими словами мовець буде розуміти всі свої думки й відчуття. А.Р.Лурія вказує, що “як у лінгвістиці, так і в психології цей етап був набагато менш вивчений, чим ті, на яких ми зупинялися вище” [7: 197]. Ці психологічні аспекти відіграють істотну роль у процесі формування лексичних навичок з урахуванням основних видів мовної діяльності й визначають роботу зі словосполученням, з реченням, текстом.

У лінгводидактиці основна увага звертається на те, що всі види мовної діяльності мають загальні для всіх і відмінні від кожного з цих рівнів мовного механізму. Дане положення означає, що в процесі формування розглянутих навичок, оволодіння одним із видів мовної діяльності полегшує оволодіння іншим, але визнання цього факту не виключає

необхідності спеціального, цілеспрямованого відпрацьовування специфічного для кожного виду мовної діяльності ланки мовного механізму.

Мовна діяльність у всіх її видах реалізується, на думку психологів (Л.С.Виготський, І.А.Зимня, А.Р.Лурія), за допомогою загального мовного механізму, у який входить як осмислення, що випереджає відбиття у формі можливого прогнозування, види пам'яті, так і ґрунтуються на цих загально-функціональних механізмах специфічні мовні механізми (механізми відбору, переносу, корекції та ін.) [1; 4; 7].

Процес формування лексичних навичок передбачає механізм випереджуваного сприйняття, який допомагає почутому визначити лінгвістичну ймовірність появи того чи іншого слова в тексті. За твердженням психологів, прогнозуватися можуть не тільки окремі слова, але й словосполучення, що дозволяє передбачити опорні слова, прогнозувати окремі фрази.

Попередження майбутнього висловлення, на думку М.І.Жинкіна, "є головною діючою силою вміння складати текст" [3: 124]. Це значить, що в процесі створення висловлення мовець (пишучий), опираючись на його загальний задум, повинен передбачати більш конкретні елементи: особливості розвитку задуму, структуру й композицію тексту в цілому, реакцію слухачів (читачів), найбільш важкі частини тексту й т.п. У процесі сприйняття тексту слухаючий (читаючий) осмислює розвиток сюжету, появу тих або інших компонентів тексту, передбачає вживання тих або інших слів, конструкцій, що сприяє формуванню лексичних навичок в учнів.

Таким чином, розуміння чужої мови й створення власної пов'язане з такою здатністю людини, як передбачення, угадування, передчуття, попередження, прогнозування. Не знаючи змісту речення або тексту в цілому, пишучий (читаючий) і мовець (слухаючий) угадують його загальний зміст, синтаксичну структуру, оформлення за тими або іншими елементами, характерних для речень і текстів певних типів [2].

Дані психологічні аспекти мовного розвитку учнів істотно впливають на формування лексичних навичок у процесі роботи над основними видами мовної діяльності.

При цьому процес роботи над основними видами мовної діяльності може бути реалізований за допомогою поетапного формування мовної й пізнавальної активності учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виготський Л.С. Мислення й мова. Проблеми психологічного розвитку дитини /Під ред. О.Н.Леонтьєва й А.Р.Лурія: Вибр. психол. досл. – М.: Вид. АПН РСФСР, 1956. – 516 с.
2. Жинкін М.І. Психологічні основи розвитку мислення й мови //Російська мова в школі. – 1985. – №1. – С. 47-54.
3. Жинкін М.І. Мова як провідник інформації. – М.:Наука, 1982. – 160 с.
4. Зимня І.А. Психологія навчання іноземним мовам у школі. – М.: Освіта, 1991. – 222 с.
5. Леонтьєв О.О. Психолінгвістика // Російська мова. – 1969. – №1. – С. 99-104.
6. Леонтьєв О.О. Психолінгвістичні одиниці й породження мовного висловлення. – М.: Наука, 1969. – 307 с.
7. Лурія А.Р. Мова й свідомість /Під ред. Е.Д.Хомської. – М.: МДУ, 1979. – 320 с.

УДК 37. 02

Нікітіна А.В.

АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ КОМУНІКАТИВНОСТІ ТЕКСТУ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Методичні проблеми аналізу тексту в педагогічному дискурсі зумовлені необхідністю удосконалення комунікативної компетентності учасників спілкування — учителя як організатора навчання мови й мовлення і учня як суб'єкта, що оволодіває уміннями й навичками ефективного використання текстів у різних комунікативних ситуаціях. Адже